

Quan les estratègies matrimonials fracassen. El procés de divorci d'Arnau contra Salla

Alexandra Capdevila Muntadas
*Facultat d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes Antoni
Gaudí de l'Ateneu Universitari de Sant Pacià*

Introducció

Fins ben entrat el segle XIX, els matrimonis van respondre a l'interès familiar. La voluntat d'entroncar amb una família que disposés d'unes parcel·les de terra situades en un enclavament estratègic, el desig d'emparentar amb un llinatge influent i poderós o la necessitat de reforçar els lligams amb una casa amb qui ja hi havia negocis comercials, van ser alguns dels factors que van influir a l'hora de desenvolupar les estratègies matrimonials de les famílies, tal com ho han palesat diversos estudis (Reixach 2008 i 2006; Capdevila 2018, 2017, 2014 i 2012).

Tanmateix, a l'hora d'analitzar aquest tema, la historiografia s'ha centrat especialment en l'estudi de la procedència i l'ofici dels cònjuges per detectar el predomini d'una endogàmia geogràfica i professional, en el valor econòmic de les dotacions i en l'arrelament d'una política matrimonial consanguínia.

En aquest sentit, es coneix els esforços que va haver de fer la família i, especialment, l'hereu, per dotar els seus germans amb un valor monetari prou important per poder-los vincular amb llinatges d'un rang econòmic similar al seu. Una bona mostra de les dificultats que plantejava l'articulació d'aquesta estratègia matrimonial, són les demores en l'abonament dels dots que acabaven provocant la interposició de plets judicials per reclamar les quanties compromeses en els capítols matrimonials.

En canvi, s'ignora fins a quin punt aquestes estratègies matrimonials van reeixir o si, al contrari, aquell llinatge amb el qual la família havia decidit emparentar el fill, la filla, el germà o la germana, havia resultat no tenir el nivell econòmic que aparentava o simplement causava la infelicitat del parent. Sens dubte, aquest és un tema difícil de detectar en la documentació. Per aquest motiu, cal ressaltar pel seu extraordinari interès el fet de disposar de la documentació relativa a un plet de divorci de l'any 1766, que va enfrontar dues famílies acomodades de Mataró: els Arnau i els Salla.

Així, doncs, l'objectiu d'aquesta comunicació consistirà a mostrar l'altra cara d'aquesta política matrimonial i els efectes perversos que suscitava la primogenitura, a partir de l'estudi d'aquest plet de divorci de mitjan segle XVIII.

Les tasques d'ordenació, classificació i descripció del fons de l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró, desenvolupades per l'Arxiu Comarcal del Maresme, han permès localitzar aquest procés judicial. El motiu pel qual aquesta documentació es troba en aquest fons, caldria atribuir-lo al fet que algun dels descendents dels Arnau hauria designat com a hereu del seu patrimoni l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró. Però també cal considerar la possibilitat que algun membre d'aquesta família hagués mort intestat en aquesta institució benèficoassistencial i, en compliment del privilegi regi del 2 de desembre de 1585, tots els béns dels Arnau haurien anat a mans d'aquesta institució.

Si la major part dels processos de divorci provenen dels arxius dels tribunals eclesiàstics, en aquest cas procedeix del fons de la part demandant.

Al marge de l'anàlisi del procés judicial conservat per la família Arnau, serà objecte d'estudi la documentació notarial d'ambdues famílies (capítols matrimonials, testaments i codicils), la parroquial (actes de baptismes, matrimonis, defuncions i expedient matrimonial), així com el procés judicial desenvolupat a la Reial Audiència. Tot plegat ha de permetre aprofundir en la dinàmica del procés de divorci, la xarxa de suports rebuts per les diferents parts, les causes del divorci i, en última instància, posar de relleu que no sempre les aliances matrimonials van acabar reeixint.

La concertació del matrimoni: una decisió familiar

L'arrelament del sistema de la primogenitura a Catalunya, que consistia a nomenar al primer fill mascle com a hereu del patrimoni familiar, va garantir la continuïtat i la integritat del patrimoni immobiliari. De bell antuvi, la transmissió per línia masculina es va considerar com la més idònia, ja que els homes tenien el control sobre la vida política i, en general, sobre tots els sectors productius i, també, per raons de caràcter fisiològic i de tradició (Sanmartí 1991: 173). En aquest sentit, l'hereu adquiria el compromís de transmetre, als seus successors, el patrimoni que havia percebut com a mínim en les mateixes condicions que l'havia rebut.

En el si de la institució familiar, cada membre tenia assumit quin era el seu rol i què s'esperava de cadascun d'ells. El primogènit havia de gestionar el patrimoni familiar i havia de romandre a la casa pairal amb el compromís de tenir cura dels seus progenitors, vetllar per oferir una sortida digna als seus germans i acollir els germans cèlibes o aquells que, després d'enviudar, volguessin retornar a la casa pairal.

Seguint aquesta filosofia, els cabalers sabien que rebrien la llegítima. Es tractava d'una quantia econòmica que els havia de permetre aprendre un ofici o

adquirir la tinença d'una peça de terra per tal d'emancipar-se del nucli familiar. Si es casaven, les noies percebien el dot i amb la concertació del matrimoni contribuïen a reforçar la xarxa de relacions de la seva família amb llinatges de l'entorn.

El 1760 Josep Arnau Partella va decidir casar la seva filla, Ignàsia, amb Francesc Salla Tarau. La concertació del matrimoni responia als interessos d'aquests llinatges. Ambdues cases pertanyien a la petita noblesa, exercien càrrecs a la institució municipal mataronina i s'havien distingit pel seu posicionament a favor de la causa borbònica durant la Guerra de Successió. En realitat, la vinculació dels Arnau i els Salla amb l'ajuntament cal emmarcar-la en el procés d'aristocratització municipal desenvolupada a partir del decret de la Nova Planta.

Precisament, Ramon Reixach va poder detectar que la dificultat de trobar candidats gaudins i fidels va provocar l'entrada de regidors forans, aristòcrates nascuts fora de la ciutat i una endogàmia escandalosa entre els càrrecs de l'ajuntament borbònic de mitjan segle XVIII, dels quals els Arnau i els Salla en són un exemple paradigmàtic (Reixach 2008: 329).

Josep Arnau i Partella, pare d'Ignàsia, es va denominar pagès, malgrat residir al carrer de Bonaire i guanyar-se la vida com a negociant. Va estar vinculat durant molts anys a la institució municipal. Fou un dels tres consellers del primer ajuntament borbònic entre 1715 i 1718, va ser regidor perpetu entre 1718 i 1766 i va exercir com a claver entre 1719 i 1721 (Reixach 2008: 401).

A mitjan segle XVIII, va aconseguir el títol de cavaller sense haver estat prèviament ciutadà honorat. En aquest cas, tal com apunta Reixach, Josep Arnau Partella va saber obtenir beneficis de l'ostracisme amb què havia quedat relegat durant la segona meitat del segle XVII per part dels Habsburg (Reixach 2008: 401). Tot i que el seu fill Josep Arnau Vendrell no va ocupar cap regidoria perpètua al darrer quart del segle XVIII, fou designat síndic personer del comú.

Per la seva banda, Gaspar Salla, que era un mercader matriculat de Barcelona, però habitant a Mataró, va obtenir el títol de cavaller al 1740. Tres anys més tard va ser designat regidor perpetu de l'ajuntament de Mataró i regidor degà entre 1743 i 1751, tot i que, segons assenyala Reixach, hi havia a la ciutat altres membres de l'estament nobiliari amb títols de superior noblesa i antigor (Reixach 2008: 62).

El 1760 es va materialitzar aquesta aliança matrimonial entre una família de soca-rel mataronina amb un llinatge forà, però molt ben posicionat. Aparentment, l'únic nexa d'unió entre aquestes dues cases era l'exercici de càrrecs rellevants en el govern local i la seva vinculació a la causa borbònica durant la Guerra de Successió. Així, Francesc Salla i Tarau, capità d'infanteria i fill de regidor perpetu i degà, va contraure esposalles al gener de 1760 amb Ignàsia Arnau Vendrell, neta, filla i neboda de regidors perpetus.¹

¹ MASMM (= Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró). Llibre de matrimonis.

El febrer de 1760 Francesc Salla i Ignàsia Arnau van signar els capítols matrimonials per mitjà dels quals la núvia va rebre 4.500 lliures de dot i dues calaixeres amb roba i joies.² En realitat, la dotació percebuda mostra fins a quin punt els Arnau gaudien d'una posició econòmica acomodada. A tall d'exemple, estudis realitzats a altres famílies de la comarca i en una cronologia similar revelen que les famílies pageses tenidores de masos acostumaven a lliurar uns dots que no arribaven a les 2.000 lliures (Capdevila 2019).

Per la seva banda, en el capítol matrimonial s'inclouïa l'heretament, per mitjà del qual Francesc Salla era nomenat hereu del patrimoni del seu pare que havia mort al 1751. Segons es desprèn de la lectura de les disposicions d'aquest document notarial, la mare, Francesca Tarau, gaudia de l'usdefruit del patrimoni familiar sense necessitat d'haver de retre comptes de la seva gestió.

Amb tot, Tarau es comprometia a acollir a la casa familiar a Ignàsia Arnau i els descendents del matrimoni subministrant-los aliments, begudes, calçat i medicines en cas de malaltia, així com els sous als criats que fossin necessaris segons el seu estat i condició. En aquest cas, es tractava de garantir a la família Arnau que la seva filla entraria a la casa Salla como a esposa del primogènit. En el cas contrari, el valor del dot hauria estat menys substancials.

Un dels aspectes que crida més l'atenció de la partida de casament dels Salla i Arnau, que es van esposar a la parròquia de Santa Maria de Mataró, és la diferència d'edat entre els contraents. Si Ignàsia Arnau tenia 24 anys, que era l'edat que acostumaven a casar-se les dones catalanes de finals del segle XVIII, Francesc Salla gairebé li doblava l'edat, ja que en tenia 46.

La demora de Francesc Salla en contraure matrimoni planteja alguns interrogants. En ocasions, el retard en l'edat d'accés al matrimoni del primogènit s'ha considerat que responia a una estratègia per evitar la degradació social que portava implícit el sistema de la primogenitura. Si es parteix de la premissa que quan es casava el primogènit s'activaven els mecanismes de reproducció social de la següent generació, cal concloure que quant més es retardés la celebració de les nupcies, les possibilitats d'acumular els recursos econòmics i, per tant, d'oferir una sortida més digna als cabalers de la casa, augmentaven.

En aquest sentit, Ferrer precisa, molt bé, els avantatges que podia reportar un enllaç més tardà per part del primogènit. Així, casar l'hereu als vint anys comportava haver de col·locar fins a cinc generacions. En canvi, si es contraïa matrimoni als trenta anys d'edat quedava reduït a tres generacions en el transcurs d'un segle (Ferrer 1998: 224).

Significativament, aquest recurs s'acostumava a donar en aquelles famílies més prolífiques. Precisament, Gaspar Salla es va distingir per portar al món set fills, dels quals sis van arribar a l'edat adulta. Els testaments de Gaspar Salla i Francesca Tarau especifiquen les dotacions i les lliures assignades als fills

² ACM (= Arxiu Comarcal del Maresme) 70-36-T2-171.

solters. Així, segons s'estableix en les deixes testamentàries de Gaspar Salla, Francesca havia de rebre 2.250 lliures i una calaixera i els seus germans solters, 1.000 lliures cadascun.³

Sens dubte, es tracta d'unes quantitats importants, ja que estudis realitzats en altres famílies de la comarca i en una cronologia similar, les llegendades i dotacions percebudes destaquen per ser més petites. A tall d'exemple, la cabalera de can Vallmajor, família de pagesos benestants de Dosrius, va rebre 800 lliures de dot i els fadrísters 450 lliures de llegítima a la primera meitat del segle XVIII (Capdevila 2018: 29-122).

Tot i que Gaspar Salla es guanyava la vida com a mercader, disposava d'un patrimoni immobiliari destacat, ja que sobresortia per ser un dels primers propietaris d'hortes de Mataró segons el cadastre de 1757 (Llobet 2000: 217). Significativament, cap dels seus fills va continuar amb aquesta activitat professional, ja que tret de Gaspar Salla, que va ser monjo benedictí, la resta dels fills van exercir càrrecs militars seguint la tradició de la família Tarau. Una bona mostra d'aquesta endogàmia professional l'ofereix el fet que les filles de la casa maridessin amb enginyers de l'exèrcit o capitans militars. Veient la política matrimonial articulada pels germans de Francesc Salla, les seves núpcies amb Ignàcia Arnau no acabaven d'encaixar.

A diferència dels Salla, Josep Arnau i Gertrudis Vendrell només van tenir dos fills. El primogènit, Josep Arnau Vendrell, es va casar amb Mariana Tudó Alemany vinculada al món del comerç i d'adscripció filipista. La filla, Ignàcia Arnau Vendrell, es va esposar amb en Francesc Salla Tarau. Amb motiu de les seves núpcies, va rebre un dot de 4500 lliures. Es tracta d'una quantitat molt important, ja que les filles de la casa Salla i Mariana Tudó van rebre uns dots menys substancials. Crida especialment l'atenció que Ignàcia Arnau rebés un dot superior al de la seva cunyada: 45000 lliures Ignàcia Arnau i 3000 lliures Mariana Tudó.⁴

Aparentment, els Arnau i Salla ofereixen unes trajectòries diferents; una, vinculada al món del comerç i una altra, al militar que com a conseqüència del seu suport a la causa borbònica havien estat agraciades amb títols nobiliaris i exercien càrrecs rellevants dins la corporació municipal de Mataró. Tal vegada la voluntat de reforçar aquest lligam i crear aliances dins l'ajuntament hauria estat la causa de la celebració d'aquest matrimoni. Els temps havia de mostrar si aquesta aliança matrimonial havia estat encertada.

³ACA (= Arxiu de la Corona d'Aragó). Notarial de Mataró, 952. Testament de Gaspar Salla, 2 de juny de 1749.

⁴ACM 70 36 T2 38.

Quan l'estratègia matrimonial fracassa: el procés de divorci d'Arnau contra Salla

Quan feia sis anys que s'havia casat, Ignàsia Arnau va presentar el «suplicatione» per tal de poder-se separar de llit i cohabitació del seu marit. Possiblement, la manca de descendència del matrimoni va ser determinant perquè Ignàsia Arnau prengués aquesta decisió tan dràstica.

Malgrat la indissolubilitat i perpetuïtat del sagrament del matrimoni, establert en el Concili de Trento, durant els segles moderns es van contemplar alguns mecanismes que permetien a les parelles la interrupció de la vida conjugal: la nul·litat i el divorci.

La nul·litat dirimia l'existència o no d'un veritable matrimoni. En conseqüència, tenia lloc en aquelles circumstàncies en què hi havia algun dubte sobre la forma com s'havia celebrat l'enllaç o en aquells casos que per algun motiu no havia estat plenament realitzat.

En canvi, en el divorci l'existència del matrimoni era inqüestionable i els plets responien a la voluntat d'acabar amb ell. Així, si la concessió de la nul·litat implicava que el contracte matrimonial havia estat nul des de bon començament i possibilitava als contraents ser lliures per casar-se de nou, en el divorci solament es permetia de llit i cohabitació i en cap cas estaven autoritzats a contraure noves núpcies mentre visqués l'altre cònjuge.

Precisament, per referir-se a aquestes separacions corporals, que feien possible acabar amb la vida en comú sense trencar el vincle del matrimoni, la bibliografia ha utilitzat el concepte divorci fent ús de l'expressió llatina «divortium quoad thorum» emprada pels canonistes (Gaudemet 1993).

En l'àmbit català, la historiografia sobre els conflictes matrimonials i familiars i, molt especialment, sobre el divorci als segles moderns és més aviat escassa. Amb tot, cal destacar els estudis d'Isabel Pérez Molina sobre la relació entre la dona i la legislació en els processos de separació matrimonial (Pérez 1988: 259-266); les investigacions d'Antonio Gil sobre els plets matrimonials a la Barcelona dels segles XVI i XVII (Gil 1984, 1992 i 1994) i, més recentment, la tesis doctoral de Marie Costa (Costa 2007).

Amb tot, un dels principals problemes que planteja l'estudi de les ruptures matrimonials rau en les limitacions documentals, ja que són molt pocs els plets de divorci conservats i, d'aquests, la majoria ens han arribat incomplets. Tot plegat impedeix que es pugui seguir el desenvolupament del litigi i fins i tot conèixer el resultat de la sentència.

Per aquest motiu, cal destacar, pel seu interès i singularitat, el procés de divorci d'Ignàsia Arnau contra Francesc Salla, ja que permet seguir totes les etapes que va haver d'afrontar Arnau per obtenir la separació de llit i cohabitació.

Un altre factor a destacar és la data del procés judicial, ja que, segons va poder detectar Costa en la seva tesi doctoral, els processos de divorci iniciats abans del 1775 van ser molt escassos (Costa 2007). En aquests casos, és possible que els conflictes matrimonials s'haguessin resolt de forma informal evitant haver de passar davant del tribunal. La Il·lustració hauria propiciat la voluntat de formalitzar aquestes tensions (Costa 2007: 296).

Des del punt de vista judicial, els plets de divorci es tramitaven davant el Tribunal Eclesiàstic. Antonio Gil i Marie Costa han estudiat amb especial atenció la mecànica processal (Gil 1992: 117 i Costa 2007: 207-208). Així, els processos s'iniciaven amb la presentació de les queixes davant els rectors, els batlles o alcaldes de barri.

En ocasions, tenia lloc un acarament verbal entre les dues parts, per passar a la presentació del pediment o «suplicatione». El següent pas, consistia en l'acceptació de la «suplicatione» per part del vicari general, el detall de la «suplicatione» amb els seus capítols, la designació del procurador de la part demandant i la presentació dels testimonis.

A continuació, es formalitzava la «separació interina» i el segrest de les dones en un convent o a casa de familiars o amics. En aquests casos, es requeria el lliurament de certificats de bona conducta de les persones disposades a acollir les segrestades i el consentiment dels segrestadors.

S'invitava al demandat a exposar la seva versió dels fets mitjançant l'anomenat cartell citatori i lògicament l'exposició dels seus arguments anava encaminada a desmentir les al·legacions de la «suplicatione». En aquest moment, tenia lloc el nomenament del procurador per part del demandat i, a continuació, el demandat exposava els seus arguments.

El següent pas consistia en la recepció dels testimonis aportats per cadascuna de les parts que eventualment podien ser preinterrogats. Es decretava la devolució dels béns (dot, mobles, roba, etc.), es presentava la sol·licitud de manutenció i de compareixença dels testimonis sobre l'estat econòmic del marit o l'inventari dels béns (sou i patrimoni). Amb totes aquestes dades, es determinava la quantitat que havien de lliurar els marits per a la manutenció de les seves esposes.

Finalment, es decretava la sentència amb les seves possibles variants: divorci temporal, divorci perpetu o reunió. Eventualment, es podia apel·lar davant el Tribunal Metropolità de Tarragona, tot i no ser massa habitual.

Gràcies a aquests processos judicials, hom es pot aproximar a la vida quotidiana de les parelles, al funcionament dels tribunals eclesiàstics, que eren l'organisme competent per resoldre les demandes de divorci, al perfil socioeconòmic dels demandants i demandats, a la durada del procés, a les causes al·legades per sol·licitar el divorci, a les xarxes de solidaritat mitjançant la designació dels testimonis o als suports de tipus econòmic que rebia la muller, així

com les implicacions o conseqüències que comportava la separació (reclusió femenina, desencadenament dels mecanismes de solidaritat, la reclusió masculina, conseqüències econòmiques o custòdia dels fills).

En les causes tramitades davant el Tribunal Eclesiàstic, el vicari exercia d'àrbitre i havia de determinar qui tenia la raó en cada litigi. Era l'encarregat d'acceptar les «suplicationes», de demanar notificar els documents, fer comparèixer els testimonis, emetre els cartells citatoris, acceptar el pediment, decidir el segrest de la dona o l'home a casa dels seus familiars o a les respectives presons o institucions, establir la pensió alimentària de les esposes, les despeses del procés i, finalment, dictar la sentència.

Pel que fa a qui presentava la suplicació, els estudiats realitzats a Barcelona han detectat un predomini de les dones. Amb tot, a les acaballes del set-cents el nombre de suplicacions femenines va experimentar un creixement força notable. A tall d'exemple, entre 1775 i 1833, el 70 % de les peticions de divorci foren promogudes per les esposes i cal puntualitzar que la major part de les demandants formaven part dels grups socials més desfavorits (Costa 2008: 183).

Amb aquests peticions, les dones aspiraven a obtenir uns avantatges econòmics mitjançant l'assignació d'una pensió alimentària, el retorn del dot, la recuperació dels béns parafernals, que eren aquells que les dones aportaven al matrimoni al marge del dot i aquells que adquiria durant el matrimoni per títol lucratiu, herència o donació, l'administració de la botiga, la del seu propi patrimoni que succeïa en poques ocasions, la solidaritat dels familiars o el jornal del seu treball per part del Tribunal Eclesiàstic.

Certament, el predomini de les dones no hauria de sorprendre. Segons Morgado, la situació d'inferioritat legal, jurídica i social de la dona al llarg de l'Antic Règim la va convertir en la part més vulnerable del matrimoni (Morgado 1994-1995: 127). No obstant això, seguint a Morgado, no s'ha de menystenir l'arrelament d'un model familiar patriarcal en què tot home que volgués donar aquest pas corria el risc de ser objecte de la burla i el menyspreu dels seus veïns (Morgado 1994-1995: 127). Per aquest motiu, s'optava pel divorci informal, és a dir, l'abandonament de la llar sense que hi hagués un empara legal.

Tot i que la demandant és una dona, en el procés objecte d'estudi, cal destacar que, a diferència dels resultats detectats per Costa Arnau, prové d'una família acomodada de Mataró (Costa 2008: 183). La quantia del seu dot, la procedència nobiliària de la família i l'exercici de càrrecs destacats per part del seu avi, pare i germà dins l'ajuntament de Mataró ho palesen.

Un altre element que confirma la bona posició socioeconòmica d'Ignàsia Arnau rau en el fet que sabia llegir i escriure, tal com queda reflectit en els diferents testaments i codicils que van ser escrits per ella mateixa. De fet, Ventura va calcular que a mitjan segle XVIII aproximadament un 40% dels homes de Mataró sabien escriure amb més o menys dificultats davant el gairebé 5% de les

dones (Ventura 1991: 87-88). Ara bé, aquest mateix estudi va detectar que el grau d'instrucció era més elevat en aquelles dones provinents de famílies burgeses, nobiliàries i de professions lliberals.

Malgrat que les dones podien sol·licitar el divorci sense disposar del consentiment dels seus marits, calia que estiguessin representades per un procurador. Així, a l'octubre de 1766, Ignàsia Arnau va atorgar poders en favor del seu germà, Josep Arnau Vendrell.⁵ En aquest cas, es pot apreciar com, des del primer moment, la demandant va disposar del suport de la seva família, ja que després d'haver abandonat la llar conjugal es va refugiar a casa de la seva mare i germà.⁶

En el seu estudi, Costa va detectar quines eren les principals causes que originaven aquestes demandes (Costa 2008: 186). En els processos sovintegen les denúncies per adulteri, «tratos amistosos», vida llibertina, manca d'assistència, absències de la llar reiterades, incompatibilitat de caràcters, maltractaments, violència verbal, desobediència, mala gestió dels béns, alcoholisme, transmissió de malalties venèries, impotència sexual, obligació de tenir comerç carnal amb altres homes o escàndols públics.

L'alimentació, el vestit i l'assistència mèdica s'inscriuen en el marc de les obligacions dels marits cap a les seves esposes. Si no complien aquestes responsabilitats, les mullers tenien dret a demanar el divorci davant el Tribunal Eclesiàstic (Costa 2008: 279).

En el decurs dels anys, cal ressaltar que les dones no van dubtar a denunciar els seus esposos per haver comès algunes faltes com l'adulteri, la impotència o la insatisfacció sexual que els proporcionaven els seus marits, tot i el risc que passés a ser de domini públic. En certa manera, seguint Costa, tot plegat contribuiria al fet que el model patriarcal fos cada vegada més qüestionat per les dones (Costa 2008: 186).

Pérez Molina ha constatat com, tot i el caràcter sacramental del matrimoni i la seva indissolubilitat, l'Església va preveure la separació conjugal en els casos d'adulteri (Pérez 1988: 259-266). A continuació, s'analitzarà els arguments presentats per Arnau en la seva demanda de divorci i la contrarèplica de Salla.

Inicialment, Arnau va denunciar el seu cònjuge per falta d'assistència, per absentar-se de la llar familiar de forma reiterada i per la seva mala gestió en l'administració del patrimoni dels Salla. En el seu escrit, Ignàsia Arnau es lamentava que el seu marit no li proporcionava els mitjans necessaris per viure decentment.⁷

Precisament, per poder alimentar-se tant ella mateixa, com el seu marit quan es presentava a Mataró i el personal domèstic que tenia al seu càrrec:

⁵ACM 70-36-T2-277.

⁶ACM 70-36-T2-257.

⁷ACM 70-36-T2-153.

«necesitaba que diferentes personas le prestasen como le prestaron en repetidas ocasiones medios y dinero para los propios y los alimentos de su marido y familia».⁸

Fins i tot, en el seu escrit, Ignàsia Arnat reconeixia que per poder sobreviure i no haver de demanar més préstecs a la seva mare i al seu germà havia hagut de posar-se a treballar: «no solo las horas regulares sino también extraordinarias en la noche aplicandose en diferentes labores para poder sustentarse».⁹ Tot plegat constituïa tota una humiliació per a una persona del seu estrat social.

Aquest reguitzell de queixes conclouïa amb l'acusació de dilapidar el patrimoni de la casa Salla del qual era l'administrador des del 1760. En aquest cas, s'enumeraven els deutes que Francesc Salla havia anat contraient i els béns immobles que s'havia hagut de desprendre per poder disposar de liquiditat.¹⁰

Per la seva banda, Salla va replicar mitjançant la presentació de diverses proves documentals. Va argumentar que les dificultats econòmiques no eren fruit de la seva mala administració, sinó que eren conseqüència de l'herència que havia rebut del seu pare. Atribuïa aquesta situació a les «crecidas y considerables sumas así para la manutencion y acomodo de sus hermanos y hermanas como en el seguimiento de diferentes pleitos dirigidos a la conservacion y beneficio de su patrimonio».¹¹

En aquest sentit, cal recordar els maldecaps que suposava per al primogènit l'assumpció de la direcció de la llar. Tal com s'ha fet esment en el capítol precedent, l'hereu havia de lliurar la llegítima als seus germans i un dot adient al seu estatus econòmic a les seves germanes al marge de vetllar per la cura i la manutenció dels pares i dels germans que romanguessin cèlibes. Tot plegat s'agreujava en aquelles famílies més prolífiques, com era el cas dels Salla.

Les despeses derivades de la malaltia de la seva mare que es va allargar durant 16 mesos i els costos de l'enterrament, havien contribuït a delmar encara més les arquees de la casa, segons Francesc Salla.

Finalment, davant la denúncia de les seves llargues i dilatades absències, Salla va al·legar que les seves estades a Barcelona eren per poder-se dedicar als litigis que tenia oberts amb diverses persones de la capital catalana. Tanmateix, en altres documents aportats per la part demandant es demostra com Salla descuidava aquestes afers jurídics:

que dicho Francisco desde el año 1760 havia hecho y hacia frequentes y largas ausencias de aquella ciudad y de su casa pasando lo mas del tiempo en esta ciudad de Barcelona con fingidos pretextos de haver de cuydar en ella de pleytos y dependencias de su patrimonio

⁸ACM 70-36-T2-153.

⁹ACM 70-36-T2-153.

¹⁰ACM 70-36-T2-153.

¹¹ACM 70-36-T2-251.

constando ser assi que lo tenia enteramente abandonado y por esto mismo porque ocultava a su muger el motivo de sus ausencias porque la engañava fingiendo que havia de estar ausente por espacio de pocos dias.¹²

En un altre document, un testimoni declarava que durant les seves estades a Barcelona Salla es dedicava a «frecuentar las casas de cafés, óperas y juego».¹³

A principis del segle XIX, les dones van començar a denunciar els seus marits per cometre adulteri. Segons Costa, la poca presència d'aquests delictes abans d'aquesta data no es deu a la fidelitat dels marits, sinó al fet que les dones no s'atrevien a denunciar un costum que era assumit per la societat i força estès entre els homes. Un altre element a tenir en consideració era el poc valor que la justícia eclesiàstica concedia als adulteris masculins per determinar la separació (Costa 2007: 269).

Malgrat situar-se quaranta anys abans, Arnau no va dubtar a denunciar les infidelitats del seu marit. En concret, remarcava que des de feia cinc o sis anys Salla «empezo a tratar muy familiarmente con Gertrudis Llorens».¹⁴ Fins i tot precisava les ocasions en què Salla l'havia conegut carnalment: «desde que don Francisco de Salla Tarau trato con Gertrudis Llorens conocio a esta carnalmente consumando en el espacio de unos tres años seis u ocho actos ilicitos».¹⁵

De la lectura de l'escrit, es desprèn que Salla havia comès adulteri amb altres dones. Per exemple, s'assenyalava que havia dormit amb una «muger mundana llamada Fuytas conociendola carnalmente y frecuentando a menudo su casa» i amb una «ramera nombrada Isabel que habitaba en la calle den Xucla de esta ciudad».¹⁶

Per la seva banda, Salla va presentar, com a testimonis, les suposades dones amb qui havia estat infidel a la seva esposa. Significativament, algunes d'elles van negar rotundament que haguessin tingut relacions íntimes amb Francesc Salla i van admetre, en algun cas, haver-se equivocat i confós de persona en la seva declaració.¹⁷ De fet, el maig de 1771, Catalina Torres, una de les presumptes amants de Salla, va confessar haver estat coaccionada i pressionada per part del procurador d'Arnau per tal que testifiqués contra Francesc Salla.¹⁸

En realitat, tal com assenyala Costa, la lectura d'aquestes declaracions planteja el dubte de la seva veracitat tot i haver estat fetes sota jurament (Costa 2007: 218).

Amb l'objectiu de desviar l'atenció, Salla va posar en dubte l'honestetat de la seva esposa, ja que va manifestar que:

¹²ACM 70-36-T2-260.

¹³ACM 70-36-T2-262.

¹⁴ACM 70-36-T2-251.

¹⁵ACM 70-36-T2-251.

¹⁶ACM 70-36-T2-251.

¹⁷ACM 70-36-T2-251.

¹⁸ACM 70-36-T2-251.

entre los oficiales de los diferentes cuerpos o regimientos que en dicho intermedio se hallaban en la ciudad de Mataró havia siempre alguno o algunos distinguidos en tratar con mas familiaridad a la adversa de doña Ignasia de Salla y Arnau visitándola a la mañana, tarde y noche, acompañandola a misa, al paseo y a otras partes por mera diversion.¹⁹

Quant a la vida desordenada de Francesc Salla, en una carta del capità general de la província que va ser presentada com a prova en el procés, s'assenyalava que al 1754, és a dir abans de casar-se, Salla era «hombre de costumbres tan estragadas y reprehensibles que fue preciso que aquel zeloso jefe del Principado tomase la severa providencia que en ellas mismas se manifestassen para distraerle de venir a esta capital y evitar su ruhina y el mal exemplo».²⁰

La part demandant va presentar una altra carta que anava en aquesta mateixa direcció i que provenia de l'entorn més proper de Francesc Salla. Així, la seva germana i el seu cunyat expressaven el seu disgust per la vida desordenada de Francesc Salla i «se condolían de ver como Francisco se iba precipitando a la ruhina de alma y a quedar sin bienes temporales».²¹

Tal com es pot apreciar, la presència dels testimonis en un procés de divorci era fonamental, ja que havien de corroborar el relat exposat per alguna de les parts. Els estudis realitzats han constatat que s'acostumava a designar, com a testimonis, persones del mateix nivell social, econòmic i professional.

Espín ha ressaltat el paper del servei domèstic i les persones vinculades directament amb la casa, ja que eren els dipositaris de les confidències i els secrets i s'erigien en fidels aliats quan era necessari denunciar possibles maltractaments (Espín 2016: 168). No s'ha de menystenir que per la seva convivència amb el matrimoni s'erigien en testimonis oculars privilegiats de les desavinences conjugals. Per tant, constituïen: «los mejores testigos, más informados del caso porque estas materias no se pueden hazer ni se hacen delante de otras personas» (Espín 2016: 168).

Tenint present aquestes pautes de comportament detectades per la bibliografia, s'analitzarà el perfil socioprofessional dels testimonis presentats per Ignàsia Arnau. En concret, la major part eren eclesiàstics vinculats a l'església parroquial de Santa Maria de Mataró. No s'ha d'oblidar que, per la seva proximitat amb la feligresia, coneixien de primera mà les seves vicissituds i, en conseqüència, constituïen uns testimonis d'excepció. En canvi, cal remarcar l'absència de dones i de personal domèstic.

Finalment, després d'onze anys de litigi la sentència va arribar al 1777 i va determinar:

¹⁹ACM 70-36-T2-251.

²⁰ACM 70-36-T2-260.

²¹ACM 70-36-T2-260.

que ha lugar al divorcio que ad thorum et habitationem ex causa adulteris instado por la sobre mencionada doña Maria Ignasia de Salla consorte de Francisco de Salla y de Tarau y que en su consecuencia debe este ser condenado a restituir a dicha su consorte el dote que le trajo y constituyo de que consta en las sobre calendadas escripturas de capitulos matrimoniales y apoca o carta de pago de su entrega.²²

Tal como Costa ha pogut constatar, la demora en la consulta dels documents entre les parts implicades i l'autoritat eclesiàstica, el retard en les compareixences dels testimonis, la declaració de falsos testimonis, la suposada familiaritat amb els membres del tribunal, l'absència o desaparició d'una de les parts la qual cosa dificultava el lliurament dels cartells citatoris i, finalment, els reconeixements mèdics, podien perllongar els plets de divorci i, en conseqüència, la resolució de la sentència (Costa 2007: 395).

Encara que amb el pronunciament de la sentència es posava punt i final al procés judicial, en alguns casos després de la seva resolució s'iniciava una lluita per aclarir determinats aspectes, com les despeses del plet, la manutenció i la restitució del dot. Precisament, Salla no va acceptar ni la sentència de divorci «ad thorum et habitationem», ni la quantitat de diners que havia de lliurar a Arnau.

Fins a la segona dècada del segle XIX en els plets de divorci es consignava la quantitat que els esposos havien d'entregar a les seves mullers. La compensació econòmica havia de ser proporcional als seus ingressos i patrimoni i ser lliurada per «tercias anticipadas». La reclamació d'aquestes quantitats es denominava «taxación de alimentos» i requeria que es justificqués prèviament «la consistencia de la renta y entrada del marido» (Costa 2007: 358-359).

Precisament, per calcular la pensió es confeccionava un inventari del patrimoni del marit i s'instava que lliurés el detall dels ingressos percebuts per la seva activitat professional o els lloguers en el cas de disposar de la tinença de béns immobles no solament a les parts implicades, sinó també als testimonis (Costa 2007: 359).

En alguns casos, Costa ha detectat com declarar-se «pobre de solemnidad» constituïa un recurs força recurrent entre els esposos per aconseguir una minoració en la pensió o defugir l'abonament de la «asistencia de alimentos». En aquestes circumstàncies es forjava tota una xarxa d'informants integrada per partidaris i adversaris que intentaven corroborar o refutar la versió del cònjuge (Costa 2007: 360).

En el procés de divorci d'Arnau contra Salla també es donen aquests elements. El 1770 Salla va intentar argumentar que no estava obligat a la prestació d'aliments perquè «segun el derecho no debe el marido suministrarlos a la muger

²²ACM 70-36-T2-251.

que de su propia autoridad se separa del lado y compañía de aquel».²³ Posteriorment, va assenyalar que la quantitat establerta per a la manutenció de la seva esposa havia de ser menor i assenyalava que havia de lliurar-li 135 lliures, que, a parer seu, eren les que corresponien a l'interès regular de les 4.500 lliures.²⁴

Per complicar encara més el procediment judicial i les institucions implicades, cal puntualitzar que les acusacions d'endeutament i malbaratament es tramitaven davant la Reial Audiència i podien ser motiu de divorci. Per tant, dues causes vinculades l'una amb l'altra es podien cursar en dues instàncies judicials diferents, que és el que va succeir en el litigi dels Arnau contra Salla.

Sortosament, es disposa de la documentació relacionada amb aquests dos processos: per una banda, la tramitada davant el Tribunal Eclesiàstic i per altra, la desenvolupada davant la Reial Audiència.

El delicte de dilapidador provocava el «secuestro de los bienes», la qual cosa comportava que el marit perdés la potestat per gestionar els seus béns. El «secuestro de los bienes» tenia per objectiu la salvaguarda del dot de les dones i evitar el seu empobriment (Costa 2007: 373).

En realitat, la mala gestió dels marits en l'administració del dot transcendia la parella, ja que els pares o els germans de les esposes veien com el seu gendre o cunyat malbaratava el patrimoni familiar i posava en risc el benestar de la seva filla o germana. Per aquest motiu, no van dubtar a recolzar el divorci i declarar la incompetència del marit en la gestió econòmica (Costa 2007: 373). Cal puntualitzar que, de bell antuvi, Ignàsia Arnau va comptar amb el suport familiar, fet que va ser determinant perquè la causa prosperés.

La historiografia ha constatat com durant els conflictes i després de la sentència de separació conjugal es configurava una xarxa de solidaritat al voltant de les parts afectades. Mentre es decidia la quantitat econòmica que corresponia a la consort per sustentar-se o mentre s'esperava el lliurament de la pensió, la devolució del dot o el repartiment d'altres béns, algunes dones van haver de buscar mitjans per a la seva subsistència (Costa 2007: 379). Tal com s'ha esmentat, Ignàsia Arnau va disposar del suport de la seva família i, eventualment, del de la seva família política i amistats que li van proporcionar feina per poder-se mantenir.

Les causes de la restitució del dot es van tramitar davant el Tribunal de la Reial Audiència, encara que, segons Costa, van ser poc freqüents (Costa 2007: 377). Al marge de la possible pèrdua i destrucció de la documentació, la seva escassa presència s'hauria d'atribuir a l'elevat cost que suposava la interposició d'una causa judicial. Per aquesta raó, molts marits preferien arreglar amistosament els problemes econòmics per estalviar-se aquestes despeses.

²³ACM 70-36-T2-267

²⁴ACM 70-36-T2-267

Les qüestions econòmiques relacionades amb la pensió alimentària, la devolució del dot i el lliurament d'altres béns, com els parafernals, s'acostumaven a resoldre davant el Tribunal Eclesiàstic amb la col·laboració del Tribunal de la Reial Audiència, malgrat el creixent protagonisme i pes d'aquest segon organisme en la tramitació d'aquests afers (Costa 2007: 377).

Tanmateix, la causa d'Arnau contra Salla sobresurt de nou per la seva singularitat. Tot i no conservar-se el plet de restitució del dot en els fons de la Reial Audiència, sí que es disposa del procés judicial de Francesc Salla en què reclamava el retorn de la peça de terra que havia estat assignada en el pediment a Ignàsia Arnau.²⁵

En aquest litigi es fa esment al procés que Arnau havia obert al Tribunal de la Reial Audiència per denunciar el malbaratament del patrimoni dels Salla per part del seu espòs i el temor que aquesta mala gestió pogués afectar els béns que havia rebut per part de la seva família. Tot i el seu elevat cost, Ignàsia Arnau i la seva família van considerar que havien d'obrir una nova causa en la jurisdicció civil.

La sentència de la Reial Audiència va arribar el 22 d'octubre de 1766 i va concloure que Ignàsia Arnau havia de percebre els censos dels lloguers d'una peça de terra i d'una casa i oficina construïda en aquesta mateixa parcel·la situada als Genovesos de Mataró. Amb la percepció d'aquestes rendes es pretenia garantir «la seguridad de su dote y esponsalicio» i la manutenció d'Ignàsia Arnau.²⁶

Entre tot el reguitzell de testimonis aportats per Ignàsia Arnau perquè confirmessin que, a causa de la vida dissoluta del seu espòs, el seu patrimoni perillava destacaven persones provinents d'un ampli espectre social: des d'artesans (teixidors de lli, basters), passant per notaris, regidors municipals i nobles de la ciutat.

A mode d'exemple, es reproduïx les declaracions de Juan Batista Palau Llauder de Barcelona en què va manifestar:

que lo que sabe y puede decir es que es fijo que Fancisco de Salla y de Tarau por su genio prodigo va de dia en dia malbaratando y hechando a perder su herencia y bienes de modo que tiene por cierto que ni para los precisos alimentos serán bastantes en concideracion a sus muchas deudas que ha contrahido y contrae con las largas ausencias que haze en la ciudad de Barcelona sin negocio particular que allí tenga prodigialmente en las casas del juego y de café. De modo que ha ohido a decir el testigo que faltando dos meses haze de esa ciudad y habiendo unas dos o tres semanas haze venido escondidamente a esta ciudad se volvio el dia siguiente muy de mañana a la de Barcelona llevándose de su casa un baúl de peso de 12 o 13 arrobas y ha ohido a dezir a Francisco Viader calasero de esta ciudad, que fue el que le llevo con su silla volante a la enunciada ciudad y cargo en su silla el

²⁵ACA. Reial Audiència. Plets civils, núm. 5026.

²⁶ACM 70-36-T2-267.

referido baúl que al llegar a Barcelona encontró a persona que lo esperaba y se encargo del baúl y sus alajas y dio a dicho Francisco de Salla dinero de contado con el cual pago al calasero por cuya causa siente el testigo que sino se toma prompta providencia se venderá todo quanto tenga y de todo lo dicho ser publica voz y fama y muy publico y notorio.²⁷

Tal com s'ha esmentat en línies anteriors, Salla va obrir una causa a la Reial Audiència el 1770 en què denunciava que la renda de les terres que havien estat assignada a Arnau per a la seguretat del seu dot i manutenció valien més de mil lliures i que la seva situació econòmica era molt delicada, ja que, malgrat disposar de béns immobles, la major part es trobaven afectats per diverses càrregues i es veia obligat a haver de contraure deutes.

En aquest cas, Salla va presentar diversos testimonis que van corroborar la seva delicada situació econòmica. Entre els declarants, cal esmentar Jaume de Llansa, cavaller de la ciutat de Mataró, que va manifestar que els problemes econòmics eren provocats per les despeses relacionades amb la col·locació dels seus germans, la satisfacció de les lliçons i dots, l'estada a casa d'un germà religiós i els litigis que tenia obert contra els comuns de Mataró.²⁸

Prèviament, entre 1766 i 1767, Salla havia intentat enviar diverses cartes a la seva esposa per tal que el perdonés. En aquestes missives, Salla va mostrar el seu penediment i aflicció pels disgustos que li havia causat i mitjançant paraules afectuoses va intentar convèncer-la perquè tornés a la llar conjugal.²⁹

Les demores en el retorn del dot van provocar que Ignàsia Arnau morís al juny de 1780 als 46 anys sense que Salla li hagués retornat el seu dot.³⁰ En els darrers mesos de vida, Arnau va redactar dos codicils que eren les disposicions que el testador incorporava a les seves últimes voluntats.

Habitualment, els testaments eren nuncupatius o oberts i atorgats davant el notari. En canvi, en les classes socials més acomodades i especialment en els homes, van predominar els testaments tancats. En aquests casos, es tractava de documents notariaus redactats lliurement per la persona que testava i que entregava en un sobre lacrat al notari per ser obert després de la seva mort.

Pérez Molina va poder detectar que aquest tipus de deixes testamentàries van ser molt minoritàries, ja que aquest mitjà estava solament a l'abast de persones lletrades i amb un cert nivell econòmic (Pérez 1988: 293). De nou, el procés objecte d'estudi destaca per la seva singularitat, ja que tots els testaments i codicils d'Ignàsia Arnau van ser redactats per ella mateixa i lliurats amb un sobre tancat a un notari de Mataró.

²⁷ACA. Reial Audiència. Plets civils, núm. 5026.

²⁸ACA. Reial Audiència. Plets civils, núm. 5026.

²⁹ACA. Reial Audiència. Plets civils, núm. 5026.

³⁰MASMM. Llibre de defuncions.

L'estudi de les darreres voluntats d'Ignàsia Arnau resulten molt reveladores. Així, en el testament de 1777, va designar com o marmessors el seu marit, Francesc Salla; el seu cunyat, fra Gaspar Salla; el seu germà, Josep Arnau; la seva mare i la seva cunyada. A l'hora de distribuir els béns, nomenava la seva mare com a hereva universal.³¹

Estant ja malalta, el maig i juny de 1780, Ignàsia Arnau va voler incorporar algunes modificacions a les seves últimes voluntats. Entre els canvis, cal destacar la supressió d'una clàusula que feia menció expressa al seu marit. En aquest cas, Arnau revocava i anul·lava el llegat de 9 lliures anuals que havia establert en el seu testament.

Resulta molt significatiu que dies abans de morir decidís introduir aquest canvi. A l'hora d'argumentar la seva decisió, Arnau va escriure una nota en què feia constar que no actuava influïda pel ressentiment cap al seu marit, sinó per gratitud envers la seva família que l'havia cuidat durant la seva última malaltia.

Després de la seva mort, els seus hereus van fer un inventari de la seva roba³² i van presentar a Francesc Salla un llistat de tots els deutes que tenia contrets amb els Arnau que incloïa el dot i uns diners que el seu sogre li havia deixat.³³

El 1782 Gertrudis i Josep Arnau, mare i germà d'Ignàsia Arnau, i Salvador Massot, administrador dels béns de Francesc Salla, van signar una concòrdia.³⁴ Entre els acords, Francesc Salla es comprometia a retornar, per una banda, les 4.250 lliures del dot i, per altra, les 1.350 lliures que els Arnau li havien prestat.

A causa de la delicada situació econòmica de la casa Salla, l'administrador de Francesc Salla va fer constar que per retornar aquestes quantitats caldria vendre alguna finca. Per la seva banda, la família Arnau va garantir que entregaria la roba, els mobles i les joies que pertanyien als Salla i que Ignàsia Arnau s'havia emportat quan va marxar de la llar conjugal.³⁵

El litigi no es va tancar fins al 1788. En aquella data, els hereus d'Arnau van lliurar a la família Salla la roba, les joies i els mobles que els corresponien i els Salla van lliurar les quantitats que estaven devent als Arnau.³⁶

Si l'anàlisi de la documentació associada a aquestes famílies ha permès conèixer les successives etapes i el contingut del litigi de divorci tramitat davant el Tribunal Eclesiàstic i l'estudi de la causa interposada al Tribunal de la Reial Audiència, caldria escatir quines van ser les raons internes per les quals Ignàsia Arnau va prendre la determinació de divorciar-se del seu marit.

³¹ACM 70-36-T2-171.

³²ACM 70-36-T2-171.

³³ACM 70-36-T2-280.

³⁴ACM 70-36-T2-171.

³⁵ACM 70-36-T2-171.

³⁶ACM 70-36-T2-171.

En el decurs de la comunicació, s'ha pogut apreciar com el matrimoni provenia de famílies benestants de Mataró. És molt possible que la tramitació del divorci causés un daltabaix en la societat mataronina, ja que les interioritats de la parella van passar a ser de domini públic.

La historiografia ha constatat que van ser les capes de la societat més baixes les que més van recórrer als tribunals eclesiàstics per resoldre els seus problemes conjugals, malgrat les despeses econòmiques que comportava tot procés judicial.

En canvi, el temor a l'escàndol que pogués generar la tramitació d'un divorci dissuadia moltes famílies a prendre aquesta decisió. Cal tenir present que era molt difícil mantenir el desenvolupament del procés d'una forma discreta a causa dels interrogatoris als testimonis presencials o als membres de la mateixa família.

En el cas d'Ignàsia Arnau, el temor a perdre el dot i la voluntat de posar punt i final a una situació que la deshonrava com a persona i com a membre d'una classe social acomodada van ser determinants perquè s'iniciés la tramitació del divorci, tot i l'escàndol que pogués generar.

No s'ha de menystenir el paper decisiu i la influència del seu germà i la seva mare. Així, si la família era la que decidia amb qui casava els seus descendents per tal de forjar unes aliances econòmiques i garantir el manteniment del mateix nivell socioeconòmic als fills de la casa, exercia un paper decisiu a l'hora de determinar quan calia posar punt i final a la vida conjugal dels membres del seu llinatge.

Possiblement Ignàsia Arnau hauria ocultat inicialment el comportament del seu marit. Amb tot, en algun moment, per boca de la mateixa Ignàsia o per part del servei domèstic o de les seves amistats, Gertrudis Vendrell i Josep Arnau haurien tingut coneixement de les circumstàncies per les quals estava passant la seva filla i germana.

En aquest sentit, cal esmentar les paraules del representant legal d'Arnau en què arribava a comparar el matrimoni de la seva clienta amb un teatre:

omo en un teatro en que solo veía representar sucesos tragicos ocasionados por la no arreglada conducta de su marido. En un teatro en que habiendo entrado esta parte creyendo gozar de la felicidad y quietud que promete un matrimonio entre personas de algun caracter y de buena crianza y en cuio respeto tuvo a los principios bienes con que se asegurase aquella misma quietud y felicidad no observo luego otra cosa que un egercicio molesto de su espiritu un confuso desorden en el gobierno y regimen de aquellos bienes y todo lo contrario a lo que prudentemente debia ella esperar. En un teatro en que persuadiendose esta parte que para disfrutar de lo que el habia de presentar agradable tendria la perenne y leal compañía de su marido no experimento sino el hallarse

abandonada por este haciendo imprevistas, largas y frecuentes ausencias de su casa y dejando en ella a mi principal una arriesgada soledad.³⁷

La família, que havia decidit emparentar-la amb aquest llinatge, no podia tolerar que un membre de la seva casa hagués de treballar per mantenir-se. Per tot plegat, mare i germà no van dubtar a prendre les regnes d'aquest afer. Li van subministrar diners mentre va viure amb el seu marit i, una vegada abandonada la llar conjugal, va ser acollida a la casa familiar.

De fet, aquest comportament s'emmarca amb allò que era habitual en el sistema de la primogenitura. L'hereu havia de proporcionar uns dots i llegítimes als seus germans que els havien de permetre emparentar amb llinatges del seu rang socioeconòmic. Però quan el cabaler enviudava o romania solter podia continuar residint a la casa pairal. Amb tot, aquesta estratègia només es podia articular en aquells llinatges més acomodats que disposaven de suficients rendes per poder acollir-los.

Una bona mostra de la solidaritat interfamiliar l'ofereixen els testaments de Gertrudis Vendrell i Josep Arnau. En les clàusules d'aquests testaments, n'hi ha una que fa referència explícita a la situació d'Ignàsia Arnau. En les seves darreres voluntats redactades al 1780, Gertrudis Vendrell va determinar que cap hereu d'aquesta casa pogués reclamar res a Ignàsia Arnau pels aliments rebuts.³⁸

Per la seva banda, Josep Arnau Vendrell va establir en les seves deixes testamentàries que mentre visqués la seva germana, Ignàsia Arnau, pogués fer ús de l'habitació de la reixa que mirava a la muralla o qualsevol altra cambra que convingués, tret de la principal i, en el cas que no pogués recuperar el dot, el seu successor estaria obligat a mantenir-la sana i malalta.³⁹

Segurament, aquest litigi va poder tirar endavant pels suports que Ignàsia Arnau va rebre de la seva família i per la influència i contactes dels Arnau. En aquest sentit, resulta força il·lustratiu el relat d'un dels testimonis de Francesc Salla en la seva rèplica davant la sentència de divorci. En concret, indicava que Ignàsia Arnau havia estat «inducida por algunos espíritus inquietos y sin otro pretexto que el de que las conveniencias de la casa de mi parte en aquella razon no llegaban al punto que exigia su cualidad tomo la arriesgada resolución de separarse».⁴⁰

El perfil dels testimonis presentats per Arnau, alguns dels quals eren eclesiàstics de la parròquia de Santa Maria de Mataró, membres de la petita noblesa i notaris, i el fet d'haver obert dues causes de forma simultània, una en el

³⁷ACM 70-36-T2-251.

³⁸ACM. Districte notarial de Mataró. Testaments tancats, ud. 288. Testament de Gertrudis Vendrell, 25 de maig de 1780.

³⁹ACM. Districte notarial de Mataró. Testaments tancats, ud. 5438. Testament de Josep Arnau Vendrell, 18 de novembre de 1778.

⁴⁰ACM 70-36-T2-251.

Tribunal Eclesiàstic i una altra en la Reial Audiència —malgrat el cost econòmic que suposava— revelen la influència dels Arnau i la seva posició econòmica acomodada.

Espín va constatar que les dones d'un rang socioeconòmic elevat es resignaven menys al seu destí de malcasades i que quan reclamaven el divorci disposaven d'un suport més ampli a causa possiblement del prestigi de la seva família (Espín 2016). Aquest plet de divorci encaixa amb aquest plantejament.

En definitiva, en la decisió familiar de presentar la demanda de divorci va exercir una major influència el benestar econòmic d'Ignàsia Arnau i la salvaguarda del dot que les xafarderies i comentaris de la societat mataronina. Tal vegada el comportament de Francesc Salla havia anat massa lluny i s'havia convertit en quelcom de domini públic. Malgrat el suport inqüestionable i la influència dels Arnau, cal destacar la valentia, la fortalesa i el coratge d'Ignàsia Arnau a l'hora d'afrontar aquestes adversitats.

Així doncs, l'estudi d'aquest plet de divorci ha permès, per una banda, posar de relleu la fortalesa de la solidaritat familiar. Certament, la família decidia amb qui esposava els fills de la casa, però davant qualsevol contratemps les portes de la casa romanien sempre obertes. Tot amb tot, convé precisar que aquesta fraternitat es donava especialment en aquells llinatges més acomodats, ja que podien acollir una boca més per alimentar. I per altra banda, l'estudi d'aquest plet judicial ha permès treure de l'anonimat la trajectòria singular d'una mataronina de la segona meitat del segle XVIII.

Conclusions

Sens dubte, l'estudi d'aquest procés de separació ha permès aproximar-se a les vicissituds d'una dona acomodada de mitjan segle XVIII i mostrar l'altra cara de la política matrimonial articulada per les famílies benestants per reforçar i consolidar la seva xarxa de relacions socials.

Un dels trets distintius d'aquest litigi ha estat el seu caràcter precoç, ja que la major part de les demandes de divorci formal a Catalunya van tenir lloc a partir del darrer terç del segle XVIII.

Seguint amb les especificitats, cal remarcar que el procés es va iniciar a petició d'una dona de classe acomodada. En canvi, la bibliografia ha detectat un predomini de les dones d'extracció social baixa.

Si la major part dels processos eclesiàstics conservats han pervingut inconclusos, en aquest cas s'ha pogut disposar de tota la documentació que va generar aquest litigi. Tot plegat ha permès resseguir i identificar les diferents fases del procés judicial. A tot això, cal afegir que el Tribunal Eclesiàstic va fallar a favor de la dona, la qual cosa va permetre a Ignàsia Arnau separar-se de l'lit i

cohabitació del seu espòs. Un tipus de sentència que no acostumava a ser massa freqüent.

Malgrat el seu cost econòmic, els Arnau van obrir una altra causa davant el Tribunal de la Reial Audiència per garantir la salvaguarda del seu patrimoni davant el malbaratament i la vida desordenada del marit. Per la seva banda, Francesc Salla es va oposar a la sentència de divorci «quoad thorum et habitationem» i fins i tot va presentar un recurs davant el Tribunal de la Reial Audiència per aconseguir una disminució en la quantitat que havia de satisfer a la seva esposa per la seguretat del dot i la seva manutenció.

Més enllà de l'interès que pot suscitar el seguiment de les diferents etapes processals, l'estudi del perfil dels testimonis presentats per la part demandant i les raons esgrimides per demanar el divorci, gràcies a l'estudi d'aquest procés de divorci s'ha donat a conèixer la trajectòria singular d'una dona del segle XVIII.

Malgrat haver nascut en el si d'una família benestant de Mataró, no va dubtar a iniciar els tràmits de separació del seu marit, encara que amb aquesta decisió els seus problemes conjugals passessin a ser de domini públic. Quan va ser necessari, es va posar a treballar per evitar haver de demanar més ajudes a la seva família.

No obstant això, no s'ha de perdre de vista que Ignàsia Arnau va disposar en tot moment del suport de la seva mare i el seu germà, així com de la jerarquia eclesiàstica de Mataró. Tenint aquests recolzaments, no ha de sorprendre que la seva causa prosperés. Malgrat tot, de la lectura del procés es desprèn la seva determinació i capacitat de lluita.

Al mateix temps, aquest litigi mostra l'altra cara de la política matrimonial desfermada per les famílies. Si la historiografia ha prestat especial atenció als esforços que realitzaven les famílies per entroncar amb llinatges poderosos i influents, es desconeix fins a quin punt aquestes decisions van ser encertades.

En aquest cas, la consulta d'aquest plet ha posat de relleu que no sempre el nuvi escollit era l'adequat. Ja fos pel tarannà de Francesc Salla massa procliu a portar una vida desordenada, ja fos per les dificultats econòmiques de la casa Salla per satisfer les lligítimes i dots, Ignàsia Arnau va patir les absències reiterades i continuades del seu marit i va haver de buscar mitjans alternatius per poder-se mantenir. La família, que havia decidit amb qui s'havia de casar, li obria les portes de casa seva per donar-li aixopluc tant durant el procés de divorci com després de la sentència. Una mostra de la fortalesa de la solidaritat familiar.

Davant el predomini dels estudis centrats en la figura masculina i davant l'hegemonia dels homes en tots els espais de la vida pública i privada, el procés de divorci d'Arnau contra Salla mostra com a mitjan segle XVIII les circumstàncies estaven canviant. A poc a poc, la dona començava a reivindicar els seus drets i a reclamar, quan creia que era necessari, unes millors condicions de vida. Els temps estaven canviant. L'Antic Règim estava arribant a la seva fi i el liberalisme i els

ideals de la Il·lustració estaven arrelant en la societat. Aquest procés de divorci constitueix un exemple prou significatiu d'aquest canvi de rumb.

BIBLIOGRAFIA

- CAPDEVILA (2012): Alexandra Capdevila Muntadas, «Les estratègies familiars de la casa Bellsollell de la Torre a l'època moderna», *XXVIII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, p. 1-23.
- CAPDEVILA (2014): Alexandra Capdevila Muntadas, «Una aproximació a les estratègies familiars dels Arquer de Mar i els Arquer de Munt a l'època moderna», *XXX Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, p. 115-136.
- CAPDEVILA (2017): Alexandra Capdevila Muntadas, «Dels Jordà als Clarabuch. Can Jordà a l'època moderna i contemporània», dins Alexis Serrano (coord.), *El Mas Jordà de Santa Susanna des de la prehistòria fins els nostres dies. Una aproximació multidisciplinar*. Santa Susanna: Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni: Arxiu Comarcal del Maresme, p. 63-128.
- CAPDEVILA (2018): Alexandra Capdevila Muntadas, «Buscar marit o muller a Dosrius. Les estratègies matrimonials desenvolupades per les famílies pageses de mas de Dosrius a l'època moderna», *Duos Rios*, 4, p. 37-40.
- CAPDEVILA (2018): Alexandra Capdevila Muntadas, «De Dosrius a Mataró. Els Vallmajor a l'època moderna i contemporània», dins Alexis Serrano (coord.), *Els Vallmajor de Dosrius, una nissaga entre l'Edat Mitjana i l'Època contemporània*. Santa Susanna: Mataró: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Arxiu Comarcal del Maresme: Ajuntament de Dosrius, p. 29-122.
- CAPDEVILA (2019): Alexandra Capdevila Muntadas, «Els llibres mestre. Una aproximació a la seva presència, distribució i possibilitats d'anàlisi», *XXXV Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, p. 165-183.
- COSTA (2007): Marie Costa, *Conflictos matrimoniales y divorcio en Cataluña: 1755-1833*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Tesi doctoral.
- COSTA (2008): Marie Costa, «El divorci a la Catalunya de l'Antic Règim. Un fenomen femení», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XIX, p. 183.
- ESPÍN (2016): Rosa M Espín, «Los pleitos de divorcio en Castilla durante la edad moderna», *Studia Historica. Historia Moderna*, 2, p. 168.
- FERRER (1998): Llorenç Ferrer Alòs, «Germans al celibat, germanes al matrimoni. El paper dels cabalers en la reproducció dels grups socials benestants a

- Catalunya (segles XVIII-XIX)», dins Xavier Roigé (ed.), *Antropologia del parentiu: la diversitat cultural de les relacions familiars*. Barcelona: Icària, p. 211-248.
- GAUDEMET (1993): Jean Gaudemet, *El matrimonio en occidente*. Madrid: Taurus.
- GIL (1984): Antonio Gil, «El fracàs conjugal durant la segona meitat del segle XVIII», *L'Avenç*, 67, p. 18-23.
- GIL (1992): Antonio Gil, «Las mujeres bajo la jurisdicción eclesiástica: pleitos matrimoniales en la Barcelona de los siglos XVI y XVII», dins María Birriel (comp.), *Nuevas preguntas nuevas miradas. Fuentes y Documentación para la historia de las mujeres (siglos XIII-XVIII)*. Granada: Universidad de Granada, p. 113-138.
- GIL (1994): Antonio Gil, «Mujeres ante la justicia eclesiástica: un caso de separación matrimonial en la Barcelona de 1602», dins Isabel Pérez Molina, *Las mujeres en el Antiguo Régimen imagen y realidad (s. XVI-XVIII)*. Barcelona: Icària, p. 169-190.
- LLOVET (2000): Joaquim Llovet, *Mataró. Dels orígens de la vila a la Ciutat Contemporània*. Mataró: Ajuntament de Mataró.
- MORGADO (1994-1995): Arturo Morgado, «El divorcio en el Cádiz del siglo XVIII», *Trocadero. Revista de historia moderna y contemporánea*, 6-7, p. 125-137.
- PÉREZ (1988): Isabel Pérez Molina, «Dona i legislació a la Catalunya del segle XVIII. Processos de separació matrimonial», *Pedralbes. Revista d'història moderna*, 8, p. 259-266.
- REIXACH (2006): Ramon Reixach Puig, *Els pares de la República. El patriciat a la Catalunya urbana moderna. Mataró, s. XV-XVIII*. Mataró: Caixa Laietana.
- REIXACH (2008): Ramon Reixach Puig, *Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró, s. XVIII i XIX*. Mataró: Caixa Laietana.
- SANMARTÍ (1991): Carme Sanmartí Roset, *La pagesia benestant al Bages. El mas Sanmartí*. Manresa: Fundació Caixa Manresa.
- VENTURA (1991): Montserrat Ventura, *Lletrats i il·letrats a una ciutat de la Catalunya moderna. Mataró, 1750-1800*. Mataró: Caixa Laietana.